

УДК 821.161.2(71)-1.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/33.215729>

Ірина НАКАШИДЗЕ,
 orcid.org/0000-0002-7816-2339
 кандидат філологічних наук,
 доцент кафедри українознавства
 Дніпровського національного університету залізничного транспорту
 імені академіка Всеволода Лазаряна
 (Дніпро, Україна) ir4ik87@meta.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ БАТЬКІВЩИНИ В ПОЕЗІЇ ГНАТА БЕРДО

Творчість Гната Бердо на тепер практично не досліджена. Стаття присвячена аналізу особливостей вираження проблеми батьківщини у творчості україномовного поета в Канаді Гната Бердо. Простежено художнє розмежування світу на дві батьківщини: Україну і Канаду. Визначено основні мотиви й образи, через які розкриваються образи обох батьківщин.

У роботі використані такі методи дослідження, як біографічний (розгляд змісту творів Гната Бердо у зв'язку з його біографією), аналітичний (розгляд образної системи з метою розкриття своєрідності вираження проблеми батьківщини), описовий (аналіз індивідуально-авторських пріоритетів і загальних тенденцій розвитку україномовної поезії Канади).

У результаті дослідження було визначено, що центральною темою поетичної творчості Гната Бердо є проблема батьківщини. Провідні в її розкритті мотиви любові, суму, ностальгії за батьківщиною-Україною. Створюються опозиції «реальність – мрія», «чужина – батьківщина». Стан ліричного героя розкривається через мотиви самотності, непотрібності. Тему батьківщини Гнат Бердо розкриває у просторовому вимірі за допомогою образу мами, що підкреслює віддаленість ліричного героя від неї. Також ця тема розкривається в історичному вимірі з метою заклику до боротьби за її свободу. Значне місце посідає тема Канади, яка для ліричного героя не стає «другою» батьківщиною. Проте і батьківщину-Україну він починає сприймати як чужину. Розуміє, що не повернеться туди, починає сприймати новий край як батьківщину дітей. Таким чином окреслюється проблема спадкоємності поколінь та ідентифікації майбутнього покоління.

Отже, проблема батьківщини розгортається в поезії Гната Бердо багатогранно. Поет уводить багато мотивів і образів, які є традиційними для україномовної поезії Канади другої половини ХХ століття.

Ключові слова: україномовна поезія Канади, проблема батьківщини, мотив самотності, опозиція «чужина – батьківщина», мотив служіння батьківщині.

Iryna NAKASHYDZE,
 orcid.org/0000-0002-7816-2339
 Candidate of Philological Sciences,
 Associate Professor at the Department Ukrainian Studies
 Dnipro National University of Railway Transport named
 after Academician Vsevolod Lazaryan
 (Dnipro, Ukraine) ir4ik87@meta.ua

FEATURES OF THE EXPRESSION OF THE PROBLEM OF THE MOTHERLAND IN GNAT BERDO'S POETRY

Gnat Berdo's work today is virtually unexplored. This article is devoted to the analysis of peculiarities of expression of the problem of the motherland in the works of the Ukrainian-Canadian poet Gnat Berdo. The artistic distinction between the two motherlands is traced: Ukraine and Canada. The main motives and images, through which the images of both homeland are revealed, are determined.

In the work such methods of research are used: biographical (examination of the content of Gnat Berdo's works in connection with his biography), analytical (examination of the imaginary system with the purpose of revealing the originality of expression of the problem of the motherland), descriptive (analysis of individual-author priorities and general trends in the development of Ukrainian-Canadian poetry).

The central theme of Gnat Berdo's poetic work is the problem of the motherland. Leading in its revelation are the motives of love, sadness, nostalgia for motherland-Ukraine. Oppositions reality-dream, motherland-foreign country are created. The condition of the lyrical hero is revealed because of the motives of loneliness and needlessness. Gnat Berdo reveals the theme of motherland in a spatial dimension by means of map image, which emphasizes the distance of the

lyrical hero from it. It is also a historical dimension that calls for a fight for its freedom. Image of Canada, which does not become a "second" homeland for the lyrical hero, occupies a significant place. However, he begins to see his motherland as a foreign country. Realizing that he will not return there, he begins to perceive the new land as the birthplace of children. This outlines the problem of generational continuity and identification of future generations.

The problem of the motherland is deployed multiaspected in the poetry of Gnat Berdo. Poet introduces many motifs and images that are traditional for Ukrainian-Canadian poetry of the second half of the 20th century.

Key words: Ukrainian-Canadian poetry, problem of motherland, motive of loneliness, opposition motherland-foreign country, motive of serving motherland.

Постановка проблеми. Україномовна поезія в Канаді другої половини ХХ ст. є маргінальним явищем. У зв'язку із цим М. Кирчанів попереджає: «Така літературна традиція приречена на постійне і поступове вмирання» (Кирчанів, 2010: 6), адже вона може урватися разом зі смертю письменників старшого покоління. Яр Славутич висловлює інший погляд на україномовну поезію Канади: «Перед відходом у старших поетів спалахує таке полум'яне багаття, що залишає щедрий жар на довшу мету» (Славутич, 1998: 154). Одним із прикладів таких спалахів є творчість Гната Бердо.

Аналіз досліджень. Творчість Гната Бердо нині практично недосліджена. Існують незначні публікації, зокрема передмови чи післямови до його збірок (Щегельська, 2009). Авторка статті в дослідженні україномовної поезії Канади неодноразово зверталась до творів поета як ілюстративного матеріалу (Накашидзе, 2014; Накашидзе, 2016). У наявних публікаціях стверджується, що центральною темою поетичної творчості Гната Бердо є тема батьківщини, яка розвивається досить багатогранно і є традиційною для еміграційної поезії. Проте окремого дослідження натепер немає.

Мета статті – зробити аналіз особливостей вираження проблеми батьківщини у творчості Гната Бердо.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, творчість поетів нерозривно пов'язана з їхнім життям. Оскільки ім'я Гната Бердо ще є і мало-відомим на теренах України, то варто розпочати виклад матеріалу із загальних біографічних відомостей про нього.

Гнат Бердо (справжнє ім'я – Євстахій Миколайович Колесар) народився 25 грудня 1933 р. у с. Ветлина Ліського повіту Львівського воєводства на території тодішньої Західноукраїнської Народної Республіки, жителів якого примусово було вивезено польським урядом до Польщі в рамках операції «Вісла» 1947 р. Письменник проживав у м. Кошалін над Балтикою. У 1962 р. закінчив філологічний факультет Київського університету імені Т. Шевченка, після чого працював учителем у школі у Кошаліні. У 1981 р. був інтернований, майже місяць перебував у тюрмі біля м. Злоценець.

У 1983 р. виїхав із сім'єю до Канади. Працював у часописі «Новий шлях», коректував і редагував статті та репортажі. Останнє десятиліття Гнат Бердо цілком присвятив себе творчій праці.

У 1987 р. Об'єднання лемків Канади видало збірку «Вибрані твори» Гната Бердо самвидавним способом. Письменник самвидавним упорядкував 10 томів своїх творів, до яких увійшли поезії, поеми, діалоги, новели, повісті, романи, літературознавчі праці, публіцистика. У Києві вийшли друком його романи: «Немирів» (2006 р.), «Джерело гніву» (2007 р.). Написав також повісті «Терпкі роки», «Гіркий просвіток», «Сліди в пам'яті», «Сила покликання», «Зачарований світ», «Визвольними стежками». Крім літературознавчих статей, підготував наукову працю «Українська література ХІ–ХVІІІ сторіч», яка вийшла друком у Києві. Письменник приділяє велику увагу темі голодомору. Цій трагічній сторінці української історії він присвятив свої поезії. Із 2008 р. Гнат Бердо – член Національної спілки письменників України.

Одним із головних мотивів розкриття проблеми батьківщини-України є мотив любові. Для ліричного героя Гната Бердо це почуття єдине в серці: «<...> любов моя упокоєна, / любов моя взаємна, / нема в мені роздвоєння» (Бердо, 2009: 56). Пам'ять про батьківщину закладена і у псевдонім поета – Гнат Бердо: «в ньому верховина – / рідна полонина» (Бердо, 2009: 87). Україна для поета – священна, заповітна земля, без якої він не уявляє себе. Таке сприйняття України поетом відзначає і Т. Щегельська (Щегельська, 2009: 7).

У Гната Бердо образ батьківщини співвідноситься з образом музи: «У безнадії сон про музу / вже сниться скільки?» (Бердо, 2009: 52). Образ музи амбівалентний: з одного боку, вона надихає на творчість, дає сили ліричному героєві, з іншого – виражає його тугу, сум, душевні муки. Таким чином асоціативно створюється опозиція «реальність – мрія», що поглиблюється в інших творах поета. Наприклад, у поезії «Моя праця» Гната Бердо виразно простежується філософська основа співвіднесення мрії та дійсності: «Мрія змінює дійсність, / дійсність народжує мрію» (Бердо, 2009: 37). У характеристиці дій-

сності актуалізовано деталі вимушеного життя на чужині, якому протиставлено мрію – бажане життя в Україні. Таким чином створено картину певної циклічності й замкненості світу ліричного «Я».

Недосяжна батьківщина є омріяною, але далекою. У поезії «Дорога» просторова віддаленість рідної землі підкреслена образом дороги до неї, яка постає у мрії: «*До тебе мріє жагуча / дорога, далека й складна*» (Бердо, 2009: 9). Мета ліричного героя – знайти дорогу до батьківщини за будь-яку ціну: «*навіть тоді, / коли тут пропаду*» (Бердо, 2009: 67). Гнат Бердо бачить батьківщину на площині «мапи», що, з одного боку, розширює межі України: «*коли дивлюсь на мапу знамениту, / я мов володар всього світу*» (Бердо, 2009: 57), а з іншого – конкретизує її географічне означення. Образ мапи – утілення площі планети Земля, у межах якої Україна – невелика територія. Її перенесення на макрорівень не лише розширює межі свідомості ліричного героя, а й віддаляє його від батьківщини, що поглиблює вираз почуття туги й ностальгії.

У зв'язку з означеними почуттями в поезії Гната Бердо на передній план виходить самотність. Почуття самотності оприявнюється в поєднанні на тлі розвитку мотиву непотрібності: ліричний герой відчуває себе чужим і непотрібним на чужині, але й на батьківщині він у такому ж стані: «*На еміграції я нуль, / все грошовому дано дуру, / в народі ріднім крапля я, / що підмиває диктатуру*» (Бердо, 2009: 94). Опозиція «капіталізм – комунізм» як політичних устроїв Канади й України не перекреслює їхньої подібності у ставленні до емігранта / ліричного героя. Світ грошей не приймає емігрантів, як і диктатура в рідному краї. Переживання цього й зумовлює почуття самотності.

Тема батьківщини-України розвивається в поезії Гната Бердо і в часовому вимірі. Історіософічність найяскравіше виражена в поемі «Живий вулкан». Вона складається із прологу, трьох частин та післямови. У пролозі до поеми під назвою «Прелюдія» лаконічно згадано знакові події історії України від часів Київської Русі до початку ХХ ст. з метою пробудити у співвітчизників національну свідомість та гордість за свій народ. У частинах поеми Гнат Бердо зупиняється на історичних подіях ХХ ст., пов'язаних із боротьбою українського народу за свою незалежність, називає її найголовнішою. Серед них у поемі «Живий вулкан» відзначено часи Української Народної Республіки, коли Україна ненадовго здобула волю: «*З-під землі, як дивовина, / Виринула Україна*»

(Бердо, 2009: 140). У «Дії першій» із фактом відродження батьківщини як держави поет пов'язує художній мотив радості, у розвитку якого акцентовано образи сліз та співу. Т. Щегельська зауважує: «Тут (тобто в поемі – *І. Н.*) наголошено не тільки на політичних моментах боротьби, а й на тому, що головне для народу – цілісність і збереження його мови» (Щегельська, 2009: 6).

У «Дії другій» поеми «Живий вулкан» Гнат Бердо зображує боротьбу відновленої держави з новим ворогом – «*московським більшовизмом*», першою жертвою якого стала Російська імперія, яку він оцінює як «*людяну*». Новий комуністичний устрій, що постав на теренах України, поет характеризує в «Дії третій» як «диктат особи»: «*Зверху грім, наказ вимога, / Знизу послух, страх, тривога*» (Бердо, 2009: 162). Піднесений пафос, що був основним у першій частині, еволюціонує до трагічного. У післямові Гнат Бердо порівнює державність України з вулканом, який він характеризує епітетом «*живий*», бо несе в собі мотив надії на відродження незалежності. Отже, художній час поеми, як і у творах інших україномовних поетів Канади, переважно пов'язаний із ХХ ст. Історичні події, до яких вони звертаються, органічно пов'язані з їхніми біографіями. «У їх центрі – як суб'єкт, свідок, жертва й суддя – стоїть поетова батьківщина» (Розумний, 2009: 171). Саме такого змісту історіософічність поеми Гната Бердо «Живий вулкан», яку Т. Щегельська визначила як «своєрідний літопис боротьби українського народу за власну державність та суверенітет» (Щегельська, 2009: 6).

У поемі Гната Бердо окреслюється мотив служіння батьківщині та боротьби за її свободу, що простежується і в інших творах. За словами Т. Щегельської, поет упевнений, що «тільки у єднанні з батьківщиною, у хай невеликому служінні їй людина стає борцем, приносить користь, хоч де б вона перебувала» (Щегельська, 2009: 5). Уособленням ідеї служіння батьківщині та боротьби за неї, незнищенності духу є образ Т. Шевченка. Образ великого Кобзаря в поезії Гната Бердо є ознакою національної ідентичності ліричного героя, світочем, що допомагає йому здійснювати патріотичні та героїчні вчинки: «*постав Шевченко / і ми з ним знову й знову*» (Бердо, 2009: 70).

Звичайно, у розкритті проблеми батьківщини Гнат Бердо, як і більшість поетів діаспори, не міг обійти тему «другої» батьківщини – Канади. Проте в нього новий край так і залишається чужим для ліричного героя.

У поемі Гната Бердо «Роса історії» Канада постає проміжним пунктом: «Чого в житті та не буває, / Через Канаду шлях чекає» (Бердо, 2009: 8). У художньому сприйнятті життя на чужині оприявнюється настрої туги як невід’ємний атрибут, з яким ліричному героєві «довелось <...> / на чужині / жити» (Бердо, 2009: 11). Вираз туги не знижує оцінку Канади загалом. У її характеристиці ліричним героєм переважають позитивні маркери, виражені насамперед епітетами: земля «привітна», «обітована», «країна гожа, не ворожа» (Бердо, 2009: 95). Але через те, що думки і мрії ліричного героя линуць до України, його життя в Канаді сприймається як «виселення»: «Все те мені снилось, / Що жив я сорок літ / на виселенні» (Бердо, 2009: 77). «Мотив виселення у поемі Гната Бердо підкреслює вимушений характер еміграції ліричного героя. Формою розкриття цього змісту є сон, у контексті якого актуалізовано опозицію «реальність – ірреальність» (Накашидзе, 2016: 110). Порівняно із трактуванням цієї опозиції в інших україномовних поетів Канади, у Гната Бердо ірреальною виявляється батьківщина, що стала чужою: «А в моїй стороні / чужина залягла» (Бердо, 2009: 34).

Л. Череватенко в результаті проведеного аналізу низки творів поетів-емігрантів узагальнив: «Хоч як би гарно, затишно і заможно було за океаном, а тільки чужина ніколи не замінить Батьківщини!» (Череватенко, 2003: 141). Така думка афористично висловлена в поезії «На чужині <...>» Гната Бердо: «На чужині скрізь чужина» (Бердо, 2009: 101). Асоціативно ці слова є виразом нелюбові до країни проживання. Проте ліричний герой Гната Бердо, у якого «в одній кишені хатній ключ <...>», прагне щастя для своїх дітей у Канаді,

тому намагається виховати почуття поваги та щастя. Саме тому він наставляє сина: «Ти, сину мій, щасливий будь, / що ти в Канаді, дихаєш, живий <...>» (Бердо, 2009: 88). «У цьому «заповіті» натяк на необхідність збереження роду, що асоціативно скорельовує на думку про репресії 1930-х рр., розстріляне відродження» (Накашидзе, 2016: 107), на символічну картину спадкоємності поколінь за Н. Ханенко-Фрізен (Ханенко-Фрізен, 2011).

Висновки. Центральною темою поетичної творчості Гната Бердо є проблема батьківщини. Вона розгортається багатогранно через різні мотиви, провідними серед яких є мотив любові, суму, ностальгії за батьківщиною-Україною. Вона є омріяною, але далекою. Під час розкриття теми створюються опозиції «реальність – мрія», «чужина – батьківщина». Стан ліричного героя розкривається через мотиви самотності, непертрібності. Тему батьківщини Гнат Бердо розкриває в історичному вимірі, згадує події історії України з часів Київської Русі до ХХ ст. Проте це не лише згадки чи фактаж, а й намагання пробудити національну свідомість та гордість за свій народ, своєрідний заклик до боротьби за його свободу. Саме в цьому поет вбачає мету служіння батьківщині. Значне місце посідає тема Канади, яка для ліричного героя не стає «другою» батьківщиною. Проте він бачить її рідною для нащадків. Таким чином окреслюється проблема спадкоємності поколінь та ідентифікації майбутнього покоління. Мотиви, опозиції й образи, до яких звертається Гнат Бердо, є традиційними для еміграційної поезії, зокрема й у Канаді.

Перспективним є подальше дослідження творчості поета в порівняльному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердо Гнат. Поезії: Вірші, поеми. Київ : Щек, 2009. 216 с.
2. Кирчанів М. Америка & Україна: література і ідентичність. Вороніж, 2010. 162 с.
3. Накашидзе І. Художнє вираження мотиву любові до батьківщини у творчості україномовних поетів Канади другої половини ХХ ст. *Науковий огляд : міжнародний науковий журнал*. 2014. № 1. Т. 2. С. 180–184.
4. Накашидзе І. Еволюція сприйняття образу Канади від світу «чужого» до «свого» у творчості поетів-емігрантів другої половини ХХ ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія»*. 2016. Вип. 17. С. 104–111.
5. Розумний Я. Батьківщина в поезії Яра Славутича. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 179 с.
6. Славутич Яр. Твори. Київ ; Дніпро ; Едмонтон : Славута, 1998. Т. 4 : Українська література й мова на Заході. 484 с.
7. Ханенко-Фрізен Н. Інший світ, або Етнічність у дії: канадська українськість кінця двадцятого століття. Київ : Смолоскип, 2011. 392 с.
8. Череватенко Л. «Зумій життя новим налити змістом <...>». *100 поезій: Вибрана лірика (1943–1979)* / Б. Олександрів-Грибінський. Київ : Юніверс, 2003. С. 136–149.
9. Щегельська Т. «А чужина все сковує оковами <...>». *Поезії: Вірші, поеми* / Гнат Бердо. Київ : Щек, 2009. С. 3–7.

REFERENCES

1. Berdo Hnat. *Poezii: Virshi, poemy* [Poetry: Poetry, poems.]. Kyiv: Vydavnytstvo "Shchek", 2009. 216 [in Ukrainian].
2. Kyrchaniv M. V. *Ameryka & Ukraina: literatura i identychnist* [Ameryka & Ukraine: Literature and Identity.]. Voronizh, 2010. 162 [in Ukrainian].
3. Nakashydzhe I. S. *Khudozhnie vyrazhennia motyvu liubovi do batkivshchyny u tvorchosti ukrainomovnykh poetiv Kanady druhoi polovyny XX st.* [Artistic expression of the motif of love for the homeland in the works of Ukrainian-speaking poets of Canada in the second half of the 20th century] in *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Naukovyi ohliad"*. 2014. № 1. Tom 2. 180–184 [in Ukrainian].
4. Nakashydzhe I. *Evoliutsiia spryiniattia obrazu Kanady vid svitu "chuzhoho" do "svoho" u tvorchosti poetiv-emigrantiv druhoi polovyny XX st.* [The evolution of the perception of the image of Canada from the "stranger" world to "own" in the work of immigrant poets in the second half of the 20th century] in *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia "Kulturolohiia"*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia", 2016. Vyp. 17. 104–111 [in Ukrainian].
5. Rozumnyi Ya. *Batkivshchyna v poezii Yara Slavutycha* [Motherland in Yar Slavutych's poetry]. Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", 2009. 179 [in Ukrainian].
6. Slavutych Yar. *Tvory. T. 4: Ukrainska literatura y mova na Zakhodi* [Writings. Volume 4: Ukrainian Literature and Language in the West]. Kyiv: Dnipro, Edmonton: Slavuta, 1998. 484 [in Ukrainian].
7. Khanenko-Frizen N. *Inshyi svit abo Etnichnist u dii: kanadska ukrainskist kintsia dvadtsiatoho stolittia* [Another World or Ethnicity in Action: Canadian Ukrainianness of the End of the Twentieth Century.]. Kyiv: Smoloskyp, 2011. 392 [in Ukrainian].
8. Cherevatenko L. *"Zumii zhyttia novym nalyty zmistom..."* ["Make life new with meaning ..."] in *Oleksandriv-Hrybivskiy B. 100 poezii: Vybrana liryka (1943–1979)*. Kyiv: Yunivers, 2003. 136–149 [in Ukrainian].
9. Shchehelska T. *"A chuzhyna vse skovuie okovamy..."* ["And the foreign country shackles..."] in *Berdo Hnat. Poezii: Virshi, poemy*. Kyiv: Vydavnytstvo "Shchek", 2009. 3–7 [in Ukrainian].